

„Opieka nad dzieckiem mającym trudności w czytaniu i pisaniu powinna być wychowawcza, przemyślana, wielostronna, wynikająca z doświadczeń naukowych, indywidualizowana, zintegrowana i lecznicza”¹.

Hana Tymichova

WSTĘP

Ważnym problemem współczesnej szkoły jest zagadnienie trudności w czytaniu i pisaniu. Choć czynności te stanowią podstawową działalność dzieci w szkole, to dla wielu z nich są trudne do opanowania. Sporo dzieci; mimo normalnego rozwoju umysłowego, dobrych chęci, starań rodziców i nauczycieli nie radzi sobie w tej dziedzinie. Są to dzieci, które nie kwalifikują się do szkoły specjalnej, jednak trzeba udzielać im specjalistycznej pomocy na terenie szkół, do których uczęszczają. Wymagają one dodatkowych zajęć terapeutycznych usprawniających działalność zaburzonych funkcji.

W ostatnich latach szczególne znaczenie przywiązuje się do pracy korekcyjno-kompensacyjnej, nazywanej też terapią pedagogiczną, ukierunkowanej na korygowanie i kompensowanie zaburzeń psychoruchowego rozwoju dziecka, które są istotnymi przyczynami dysleksji, czyli specyficznych trudności w czytaniu i pisaniu. Terapia pedagogiczna jako działalność korekcyjno-kompensacyjna wchodzi w zakres pedagogiki korekcyjnej, nowego kierunku pedagogiki specjalnej. Stanowi ona zasadniczy element profilaktyki społecznej poprzez działania mające na celu usuwanie następstw niepowodzeń szkolnych. Została ona wprowadzona do szkół podstawowych w naszym kraju jako obowiązująca, usankcjonowana przepisami prawnymi.

Rosnące wymagania reformowanego szkolnictwa powodują, że zainteresowanie dziećmi, które nie radzą sobie z nauką już w początkowym okresie edukacji są społecznie uzasadnione. Są one obiektem badań wielu dziedzin nauki - pedagogiki, psychologii, medycyny, bowiem tylko interdyscyplinarne potraktowanie problemu specyficznych trudności w nauce czytania i pisania może stworzyć szansę pomyślnego jego rozwiązania.

Do podjęcia badań nad efektywnością terapii pedagogicznej skłoniła mnie wieloletnia praca z nauczycielami na stanowisku doradcy metodycznego do spraw terapii pedagogicznej w Wojewódzkim Ośrodku Metodycznym w Opolu. Z racji pełnionej funkcji miałam możliwość dokładnego przyjrzenia się różnym formom pracy terapeutycznej prowadzonej w szkołach podstawowych województwa opolskiego. Zawsze interesowało mnie, jakie

---

¹ H.Tymichova: *Nauč mě číst a psát*. Státní Pedagogické Nakladatelství, Praha 1985.

efekty osiągają nauczyciele terapeuci i od czego one zależą, czy prowadzona przez nich terapia jest skuteczna i w jakim stopniu.

Jak wynika z badań naukowych prowadzonych przez M. Cackowską², L. Wołoszynową³, M. Bogdanowicz⁴, J. Fenczyna⁵ z roku na rok niepokojąco wzrasta liczba dzieci wykazujących różnego rodzaju zaburzenia lub opóźnienia w rozwoju funkcji wzrokowych, słuchowych i kinestetyczno-ruchowych. Około 60% sześciolatków ma kłopoty z analizą i syntezą dźwiękową, 30% wykazuje obniżenie funkcji wzrokowej i motorycznej, 15% funkcji słuchowej, a 20% dzieci rozpoczynających naukę czytania i pisanie nie wykazuje gotowości do jej podjęcia. Trudności w czytaniu uwarunkowane różnymi przyczynami występują u 30-40% uczniów, natomiast specyficzne trudności dotyczą 10-15% populacji. Wyniki badań statystycznych pokazują, że w każdej klasie szkolnej może uczyć się 4-6 dzieci (10-16%) z dysleksją o umiarkowanym nasileniu oraz co najmniej jedno (ok. 4%) z poważnymi trudnościami w uczeniu się czytania i pisanie, czyli głęboką dysleksją.⁶

Rezultaty tych badań świadczą o tym, że do szkół podstawowych trafiają dzieci, które wymagają pomocy terapeutycznej, w związku z tym istnieje pilna potrzeba organizowania różnych form terapii pedagogicznej mających na celu korygowanie i kompensowanie zaburzeń. Bardzo ważne jest stałe podnoszenie efektywności tej pracy oraz zintensyfikowanie oddziaływań profilaktycznych i terapeutycznych zapobiegających trudnościom i niepowodzeniom szkolnym, które prowadzą do wielu zaburzeń wtórnych.

Długotrwałe doznawanie niepowodzeń szkolnych rodzi zaburzenia emocjonalno-społeczne, które mogą powodować poważne trudności wychowawcze i stać się źródłem niedostosowania społecznego.

Na szkoły podstawowe spada więc obowiązek niesienia pomocy dzieciom zagrożonym niepowodzeniami szkolnymi. Szkoły mają do wyboru dwie formy terapii pedagogicznej, mogą ją prowadzić w ramach zajęć korekcyjno-kompensacyjnych i w klasach terapeutycznych. Wiele jednak szkół mimo ciężącego na nich obowiązku wynikającego z rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej o udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej, nie jest w stanie zapewnić dzieciom zajęć terapeutycznych, często z powodu braku specjalistów terapeutów, bądź z przyczyn finansowych. W większości szkół podstawowych na terenie województwa opolskiego umożliwia się dzieciom korzystanie z zajęć terapeutycznych, jednakże nie prowadzi się badań nad ich

² M. Cackowska: *Nauka czytania i pisanie w klasach przedszkolnych*. WSiP, Warszawa 1984

³ L. Wołoszynowa: *Problemy „progu szkoły” w polskim systemie oświaty, a niepowodzenia szkolne*. Kwartalnik Pedagogiczny 1977, nr 1.

⁴ M. Bogdanowicz: *Integracja percepcyjno-motoryczna, a specjalne trudności w czytaniu dzieci*. UG, Gdańsk 1987.

⁵ J. Fenczyn: *Prognoza trudności w nauce czytania i pisanie w wieku przedszkolnym*. UJ, Kraków 1986.

⁶ M. Bogdanowicz, A. Adryjanek: *Uczeń z dysleksją w szkole. Poradnik nie tylko dla polonistów*. Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON, Gdynia 2004, s. 32-33.

efektywnością, a doraźne obserwacje wskazują, że jest ona niższa od oczekiwanej.

Zbadanie efektywności terapii pedagogicznej prowadzonej w ramach zajęć korekcyjno-kompensacyjnych oraz w ramach klas terapeutycznych dla dzieci ze specyficznymi trudnościami w czytaniu i pisaniu, a także porównanie skuteczności tych dwóch form było celem mojej pracy.

Książka składa się z dwóch podstawowych części: teoretycznej i empirycznej. Część teoretyczna obejmuje dwa pierwsze rozdziały, natomiast empiryczna - cztery kolejne.

Rozdział pierwszy został poświęcony omówieniu istoty procesu czytania i pisania. Przedstawiono w nim również charakterystykę psychoruchowego rozwoju dziecka w wieku wczesnoszkolnym, a także wybrane poglądy na dojrzałość dzieci do nauki czytania i pisania oraz niespecyficzne i specyficzne przyczyny trudności w tej nauce.

W rozdziale drugim przedstawiono pojęcie terapii pedagogicznej, zasady postępowania oraz etapy pracy terapeutycznej. Omówiono kolejne fazy rozwoju systemu pomocy terapeutycznej w Polsce oraz aktualnie obowiązujące przepisy dotyczące organizowania różnych form pomocy terapeutycznej dzieciom z trudnościami w pisaniu i czytaniu. Zaprezentowano również dotychczasowy stan badań nad problematyką efektywności terapii pedagogicznej.

W rozdziale trzecim omówiono metodologię badań, przedstawiono problemy i hipotezy badawcze, opisano zastosowane metody, techniki, narzędzia procedurę badawczą oraz charakterystykę terenu i grupy badawczej.

Dwa kolejne rozdziały czwarty i piąty poświęcono relacji z badań przeprowadzonych w klasach terapeutycznych i zespołach korekcyjno-kompensacyjnych nad umiejętnością czytania i pisania przed rozpoczęciem terapii i po jej zakończeniu.

W rozdziale szóstym przedstawiono porównanie efektywności terapii pedagogicznej między obiema badanymi grupami wraz z omówieniem jej rodzinnych i szkolnych uwarunkowań. Zaprezentowano również analizę indywidualnych przypadków wybranych dzieci z obu grup.

Książkę zamykają wnioski z przeprowadzonych badań i postulaty dotyczące kierunków zmian w systemie pomocy terapeutycznej.

ROZDZIAŁ 1

CZYTANIE I PISANIE ORAZ TRUDNOŚCI W ICH OPANOWANIU PRZEZ DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM

1.1. Istota procesu czytania i pisania

Wśród badaczy czytania brak jest zgody, co do definicji tej umiejętności. Istnieją również różne poglądy na istotę czytania, jego cel i metody. Wielu autorów określa czytanie jako proces, podkreślając złożoność tej czynności wykorzystującej wiele funkcji psychomotorycznych, wieloetapowy i rozłożony w czasie.

Według M. Tyszkowej⁷ czytanie jest skomplikowanym procesem, który angażuje w wieloraki sposób różnorodne czynności dziecka. Do czynności tych zalicza: sensoryczne (wzrokowe, słuchowe, kinestetyczne), ruchowe (artykulacyjne oraz manualne), poznawcze (pamięciowe, spostrzeżeniowe) a przede wszystkim umysłowe.

H. Dobrowolska-Bogusławska⁸ uważa, że czytanie wymaga od człowieka szeregu aktów psychicznych i fizjologicznych nie spotykanych w tej samej formie przy innych czynnościach życiowych. Wyróżnia w czytaniu cztery procesy: postrzeganie, rozpoznawanie, zrozumienie i wykorzystanie.

J. Malendowicz⁹ jest zdania, iż czytanie jest procesem złożonym i dynamicznym, na który składają się zjawiska fizyczne, fizjologiczne i psychologiczne. Proces ten zaczyna się od powstania na siatkówce oczu obrazów graficznych, które są odbiciem czytanego tekstu i jest to zjawisko fizyczne. Proces fizjologiczny polega na przesłaniu nerwem wzrokowym obrazu jako impulsu do części korowej analizatora wzrokowego, gdzie następuje spostrzeżenie znaków graficznych, czyli dochodzi element psychiczny. W dalszym przebiegu psychiczna strona polega na pobudzeniu procesów kojarzenia oraz interpretacji impulsów wzrokowych.

Czytanie według M.A. Tinkera jest procesem twórczym, obejmującym wszystkie skomplikowane procesy myślowe uaktywniające się w interpretacji pojęć i znaczeń pobudzanych przez rozpoznawanie drukowanych symboli. Podaje on uogólnioną definicję procesu czytania: „Czytanie polega na rozpoznawaniu drukowanych lub pisanych symboli służących jako bodźce

---

⁷ M. Tyszkowa: *Terapia zaburzeń motywacji i osobowości dziecka jako zadanie pracy reedukacyjno-wyrównawczej*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1977, nr 2.

⁸ H. Dobrowolska-Bogusławska: *Metody nauki czytania w krajach anglojęzycznych*. WSiP, Warszawa 1991, s.9.

⁹ J. Malendowicz: *Psychologiczna analiza procesu czytania i pisania*. [w:] H. Wasyluk-Kuś (red.): *Praca wyrównawcza z dziećmi mającymi trudności w czytaniu i pisaniu*. WSiP, Warszawa 1984, s.18.

do przywołania znaczeń nagromadzonych dzięki wcześniejszym doświadczeniom życiowym i tworzeniu nowych znaczeń drogą manipulowania pojęciami, które czytelnikowi są już znane. Uzyskane tą drogą znaczenia są organizowane w procesy myślowe, dostosowane do celów przyświecających czytelnikowi. Taka organizacja prowadzi do zmodyfikowania myślenia i (lub) zachowania albo też prowadzi do całkowitej zmiany zachowania, przy czym dokonuje się to w rozwoju osobniczym lub społecznym.”¹⁰ Autor ten wymienia podstawowe czynniki ułatwiające zrozumienie procesu czytania. Uważa on, że percepcja słów jest podstawą każdego czytania i obejmuje identyfikację, rozpoznawanie i zrozumienie ich znaczenia. Kolejnym czynnikiem jest wzrost zasobu słów i pojęć oraz ich rozumienie. Zrozumienie i interpretacja, czyli rozumienie materiału drukowanego jest możliwe wtedy, gdy znaczenia słów są właściwe, a pojęcia jasne i precyzyjne. Następnymi czynnikami są: czytelny druk, odpowiednie oświetlenie, pomiary ruchów oczu oraz ocena postępów w czytaniu, która jest niezbędna dla określenia efektywności nauczania.

H. Spionek¹¹ rozpatruje czynności czytania i pisania jako proces, który wymaga porównywania i rozpoznawania różnych znaków graficznych lub ich fonemów zbliżonych wielkością, kształtem lub brzmieniem. Uważa ona, że czytanie i pisanie angażuje zarówno wyższe czynności psychiczne jak i motoryczne, które mają układową strukturę i realizowane są przez współdziałające ze sobą okolice mózgu. Według niej czytanie i pisanie może być realizowane w wyniku procesów analizy i syntezy zachodzących w analizatorach: wzrokowym, słuchowym i kinestetyczno-ruchowym. Czytanie według H. Spionek polega na przekładaniu poszczególnych znaków graficznych na dźwięki mowy i łączenie ich w dźwiękową całość, pisanie zaś na „usłyszeniu” tych dźwięków i przełożeniu ich na znaki graficzne.

Zdaniem A. Brzezińskiej¹² w procesie czytania i pisania można wyróżnić trzy integralnie połączone ze sobą aspekty, które tworzą trzy poziomy: techniczny, na który składają się technika czytania i pisania, kojarzenie grafemów z fonemami i odwrotnie, poziom semantyczny obejmujący czytanie ze zrozumieniem oraz poziom krytyczno-twórczy, na którym dokonuje się refleksyjna i krytyczna ocena odczytywanych treści. Według niej przygotowanie dziecka do opanowania umiejętności czytania i pisania wymaga rozwoju i doskonalenia trzech sfer: sfery funkcji psychomotorycznych, to znaczy sprawności analizatora wzrokowego, słuchowego i kinestetyczno-ruchowego oraz sprawności aparatu artykulacyjnego i sprawności manualnej; sfery procesów emocjonalno-motywacyjnych, które warunkują postawę dziecka wobec konieczności opanowania tych umiejętności. Sfery te wzajemnie się warunkują, zapewniając prawidłowy poziom czytania i pisania.

¹⁰ M.A. Tinker: *Podstawy efektywnego czytania*. PWN, Warszawa 1980, s.15.

¹¹ H. Spionek: *Zburzenia rozwoju uczniów a niepowodzenia szkolne*. PWN, Warszawa 1975.

¹² A. Brzezińska (red.): *Pisanie i czytanie - nowy język dziecka*. Uniwersytet A. Mickiewicza w Poznaniu 1987.